

Adamik Tamás:
Latin irodalom a kora középkorban
(6–8. század). *A keresztény Európa születése*

KALLIGRAM, POZSONY, 2014, 600 OLD.

Latin irodalom Itáliában

A kötetet *A középkori latin irodalom alapkérdései* című 1. fejezet vezeti be. Ezután következik a *Latin irodalom Itáliában* című első rész (19–145), amely a következő itáliai szerzőket tárgyalja: Magnus Felix Ennodius, Anicius Manlius Boethius, Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus, Iordanes és Nagy Szent Gergely.

Hézagpótló. Milyen gyakran mondjuk rá egy-egy könyvre, amikor esetleg túl azon, hogy csakugyan jó könyv, semmiféle hézagot nem tölt ki. Adamik Tamás könyve azonban valóban az, mégpedig kettős értelemben. Van tudniillik egyfelől az általános műveltségben egy hézag: Ami Augustus és Dante között történt, az nem tartozik bele az általános műveltségbe, a „kánonba”, azt nem szégyen nem ismerni. Pedig ezen belül a 6–8. század, melyet Adamik könyve felölel, különösen jelentős kor. Itt rakják le a középkori kultúra alapjait olyan személyek, mint Boethius, Cassiodorus, Isidorus, akik még elvben kapcsolatban vannak az ókori kultúrával, de már a középkor számára összegzik, rendszerezik, ami a középkor számára műveltségi anyag, sőt a *trivium – quadrivium* keretében a műveltségi anyag elsajátításának rendjét is évszázadokra meghatározzák. Ebben a korban élnek a népvándorlás korának olyan történetírói, mint Iordanes vagy Tours-i Gergely. Az ő latin nyelvük egy másfajta változást mutat, azt, amelyik a nyelvben megy végbe, s amit Gombocz Zoltán úgy fejezett ki, hogy „a nyelv a romlásokon keresztül fejlődik”. Ez az a kor, amikor az emberek rájönnek, hogy már nem értenek latinul, mikor már a latin leánynyelvek kialakulása folyik. Adamik könyve egyrészt műveltségünk hézagait igyekszik kitölteni, mely erre az izgalmas, változásokban bővelkedő korra vonatkozólag kissé hiányos.

Tudja ezt tenni – másfelől – azért, mert ennek a kornak kultúrájáról, történetírásáról és teológiájáról, költészetéről és levéltudományáról egyaránt képet ad. A szövegeket többnyire a maga fordításában (a költeményeket verses formában) közli, kisebb részben tanítványai fordításában (Adamik, a tanár, itt sem tagadja meg magát!), hozzájuk adott bevezetéseiből kerek irodalomtörténetet kap az olvasó, a bőséges bibliográfia pedig a további tájékozódást segíti. Ilyen könyv magyarul még nem jelent meg, és ez a másik hézag, amelyet Adamik Tamás kitölt.

Ritoók Zsigmond

Latin irodalom Észak-Afrikában

Az irodalomtörténet egésze hézagpótló műnek számít, ez nem kérdés, de különösen is fontos a mű második fejezetének tárgya, az észak-afrikai irodalom. A nyugatrómai birodalom felbomlása után Itália mellett itt őrződött meg legerőteljesebben a klasszikus műveltség, ugyanakkor a mai olvasó számára az öt közül talán ez a térség a legkevésbé ismert. A tárgyalt időszak jórészt a Vandál Királyság korszaka, mely 429-től 534-ig terjedt.

A vandálok Hispániából érkezve előbb Hippót, majd a fővárost, Karthágót hódították meg, de hajóhadat is szerveztek, amivel igyekeztek a Nyugat-Mediterráneum egész térségét ellenőrzésük alatt tartani. Első királyuk, Geiserich alatt Rómát is kifosztották. Ariánusok voltak, mint a frankok kivételével minden germán nép a korban, a katolikus keresztényeket gyakran üldözték.

Az észak-afrikai irodalom gyöngyszemei különböző forrásokban maradtak fenn, egyebek között egy 534-ben összeállított gyűjteményben, az *Anthologia Latinában*, amit a 16-17. század fordulóján fedeztek fel, és a párizsi Bibliothèque Nationale-ban őriznek. Magyarul korábban a korszakkal foglalkozó költői antológiákban vagy elszórtan, egyéb tematikájú gyűjteményes kötetekben, illetőleg említés szintjén irodalomtörténeti munkákban olvashattunk ezekről a szerzőkről.

Adamik Tamás irodalomtörténeti művének az észak-afrikai latin irodalmat tárgyaló fejezetéből öt szerző életrajzát és szemelvényekkel bőségesen illusztrált munkásságát ismerhetjük meg. A szemelvények Horváth István Károly, Kurucz Ferenc, Rónay Pál, Tótfalusi István, valamint Adamik Tamás saját fordításai.

A bemutatott szerzők mindannyian a Vandál Királyság időszakában éltek és alkottak egy kifinomult római kultúrájú térségben. A szakirodalom az eszmeiségében és kifejezésmódjában egyaránt tökéletességre törekvő, különösen is a tárgyalt időszakot közvetlenül megelőző afrikai irodalmat a *tumor afrorum*, afrikai fellengzősség (Adamik, 150) elnevezéssel illette. Egyebek mellett erre a művelt büszkeségre is utal Martianus Capella (5. sz.) *De nuptiis Philologiae et Mercurii* című művében, ahol Philologia megistenülésének gondolatával és leírásával a filológusi munkát a filozófia rangjára emeli, tehát igencsak kiemelkedőnek tekinti. Ezt a korábbi mesteri hagyományt igyekeztek ápolni a vandál kor írói is, különösen Karthágóban, ami jelentős iskolaváros volt. Érdeemes idézni azt a pár sort, amit Adamik Tamás maga is idéz Apuleiustól (*Virágoskert*), hiszen nem akármilyen háttere volt a virágzó irodalomnak:

„De mi lehet nagyobb és biztosabb dicsőség, mint Carthagót magasztalni, ahol az egész város csupa művelt fő, akik között a gyermekek elsajátítják, a fiatalok ápolják, az öregek meg tanítják a tudományok minden ágát? Carthago a mi tartományunk tiszteletre méltó tanítója, Carthago Africa égi Múzsája, Carthago a tanult emberek igaz ihletője.” (Adamik, 152)

Néhány szó a szerzőkről részletesebben

Blossius Aemilius Dracontius (5. sz. második fele) *vir clarissimus*, vagyis szenátori rangú család szülötte, aki jogtudósként tevékenykedett Karthágóban. Legismertebb műve a *Satisfactio (Satisfactio Dracontii ad Gunthamundum Guandalorum dum esset in vinculis)*, amely azért született, mert Dracontius előtte Zénón császár (474-491) dicsőítette a vandál uralkodó helyett, és mivel a császár az ariánusokkal szemben a katolikusokat támogatta, a költőnek – dicsérő szavai miatt – börtönben kellett sínylődnie. Ott írta a *Satisfactiót*, és csak az utód király, Thrasamund (496-523) alatt szabadult. Az indokot szolgálta verse, sőt az is, amit hálája jeléül Thrasamundnak írt, elvesztek. További művei közül említést érdemel a három könyvből álló *De laudibus Dei*, illetve a *Romulea* néven összegyűjtött költemények, melyben többek között tanítómesterét, Felicianus grammatikust dicséri, akit Orpheushoz hasonlít.

Luxorius (5. sz. második, 6. sz. első fele) híres epigrammaköltő, akinek az *Anthologia Latinában* 89 epigrammája maradt fenn. A műfajból is következik, hogy Luxorius szembemegy a dagályossággal, epigrammáit a szókimondás, játékosság jellemzi. Ez utóbbit jól példázza, ahogyan egyik költeményében saját verseskötetét szólítja meg, amely írója házát elhagyva, épp készül szerencsét próbálni a nagyvilágban. Ebben Horatiust követi. (Adamik, 167.) Ugyancsak a nagy elődök, Horatius, Martialis nyomdokain haladva lett ő az ezerarcú szerelem megéneklője is, aki férfit és nőt egyaránt kipellengérez. Különösen is az idő vagy idősödő hölgyeket, ráncaikat meg feltehetőleg a korukhoz nem illő magatartásukat: „*Most, hogy már a halál tapossa sarkad, / ó, szűz, most gyötör oly buján a vágyad?*” (*A házasodó aggszűzhöz*. Adamik, 169.) Kritikus volt sorstársaival, a keresztényekkel szemben is: „*Torkod hajt, papom, oly sietősen? Merre igyekszel? / S szíved a zsolnárt nem – csak a bort szereti? / Templom pulpitusát ne az ócska lebujba keressed, / s szóljon itóka helyett körmenetekről a szád.*” (*Egy diakónushoz, aki a kocsmároshoz siet ebédre*. Adamik, 171.) Luxorius Hilderich vandál király (523-530) palotáját is megénekelte: „*Hilderich úr pompás palotája ragyog csupa fényben: / míves, értékes, szellemes és csodaszép.*” (Adamik, 173) Egy vandál nemes, Fridamal palotájának – mozaikjainak, freskóinak – és szokásainak leírásával pedig bizonyítékát adta annak, hogy az uralkodókon kívül a tehetős arisztokrácia is a római divatot követte.

Dracontius és Luxorius a két Fulgentius követi a szerzők sorában. Egyikük a tengerparti kisváros, Ruspe püspöke, másikuk a mitográfus. Fontos megjegyezni, hogy Adamik Tamás az irodalmárok és filológusok erre irányuló vitájában egyértelműen megkülönbözteti a két személyt. Ő azokhoz csatlakozik, akik bár kettejük rokonságára és kapcsolatára voksolnak, stilisztikai szempontokra hivatkozva különbséget tesznek a két személy között. A szerzők műveinek tartalmában mutat-

kozó különbség ugyanis még magyarázható lenne a különböző életszakaszokban született művek eltérő témaválasztásával.

Fulgentius, Ruspe püspöke (467?–533) elsősorban teológiai tárgyú munkáiról ismeretes, életrajzi adatairól egy ruspei szerzetes, Ferrandus közöl adatokat. Élete jól példázza a korszak bizonytalan, kiszolgáltatott és gyakran kiszámíthatatlan légkörét. Ősi szenátori családból származott, katolikus kereszténysége miatt már nagyapját is száműzte Geiserich (389?–477) vandál király. Az uralkodó halála után a család ugyan visszakaphatta birtokait, és Fulgentiusból görögül is jól tudó grammatikus lett, majd vezető tisztséget töltött be, ám Thrasamund idején sok katolikussal együtt őt is száműzték Szardínia szigetére. Meglepő fordulatként Thrasamund hazahívta a száműzetésből, de csak azért, hogy lefolytasson vele egy vitát a katolikus tanításról, majd a vita lezárása után visszaküldte. Csak utóda, Hilderich alatt szabadult.

Tekintve, hogy Fulgentius életműve elsődlegesen a hitviták során megfogalmazott álláspontjából formálódott, álljon itt a helyes keresztény magatartásról alkotott véleménye: „*Aki nem erősíti az Űr dicsőségét, az kiüresíti, és aki nem cáfolja az istengyalázást, az tetézi.*” (Adamik, 179kk.)

A másik Fulgentiustól, a mitográfustól (5. sz. vége–6. sz. közepe) sokat megtudhatunk a korszak nehézségeiről. Ír a háborús helyzetről, amely elől vidéki birtokára menekült, ahol tehetetlenül szemlélte, ahogyan a katonák letarolták a földeket (Adamik, 191), ám szerencsére a Múzsáktól így is ihletet kapott a versírásra. Megnevezéséhez hűen egyik fő műve a *Mythologiae*, amelyben az allegória és etimologizálás eszközt használva ír az istenekről és más mitologikus alakokról. Értekezik az idolatriáról, annak eredetéről (Adamik, 194–195), de kifejti például a férfi–nő kapcsolatot is, keresztény viszonyulással, erkölcsfilozófiaként megfogalmazva. Allegorizáló módszerét a középkori szerzetesi iskolák is alkalmazták, ez erősítette Fulgentius recepcióját a középkor későbbi korszakaiban.

A fejezet utolsó szerzője Flavius Cresconius Corippus (500?–570?) eposzköltő, aki túlélte a Vandál Királyság bukását, így olyan eseményeket is megörökített, amelyek a kelet-római birodalmi kormányzáshoz köthetők. Négy könyvből álló panegirikust írt II. Iustinus dicséretére, melyben tudósít Iustinianus (527–565) temetéséről, majd az új császár, II. Iustinus (565–578) megkoronázásáról, illetve egy, az udvarba érkező avar küldöttség látogatásáról. A negyedik könyv egyik legszebb részlete a Hagia Sophia leírása. Eposzt is írt Ióannész hadvezér (*magister militum*) mór törzsek elleni 546–548-as hadjárataról és annak győztes kimeneteléről, *Iohannis* címmel. (Adamik, 210.) Corippus az epikus hagyományban természetesen a nagy klasszikusok példáját követte, de rendre kölcsönzött keresztény költőelődei, például Prudentius vagy Sedulius szókészletéből is, és maga is hatással volt az őt követő költő generációkra, többek között Venantius Fortunatusra. (Adamik, 213, 218.)

A fentiekből és Adamik Tamás munkájából részleteiben is kitűnik, hogy a 6–8.

századi Észak-Afrika írói klasszikus ismeretekkel bíró, de már keresztény, művelt rómaiak voltak. Jobbára grammatikusként vagy rétorként működtek, írásaikban a nagy klasszikus és keresztény elődök köréből választott szerzőket követték. Luxorius például Martialist, Dracontius főként Ovidiust, Corippus többek között Vergiliust.

Műveikből az is kiviláglik, hogy milyen grammatikai vagy esztétikai elveket követték. Személyes helyzetük bizonyára nem lehetett egyszerű a vandál hódítás adta történelmi szituációban. Az átmeneti korok világa egyébként is problematikusabb, akár történelmi, akár művészeti vagy kulturális értelemben. Mégsem a visszavonulást választották, hanem részt vettek a Vandál Királyság életében, így Múzsájuk sem hagyta el őket, hiszen megbízóiktól, az uralkodóktól támogatást kaptak, főleg, ha őket dicsérték. Ihletet merítettek a legszélsőségesebb tapasztalatokból is, mint például Fulgentius a letarolt vidék látványából. Konkrét történelmi eseményeket is megörökítettek. Előfordult, hogy a nagy elődök szavait azért vették kölcsön, hogy burkoltan írjanak koruk állapotáról. Corippus például Vergilius szavaival ír a mórok elleni polgárháborús pusztításokról (Adamik, 213). Hagyógráfiai ismereteink is gyarapodnak általuk (177).

Ezek tudatában még inkább figyelemre méltó sokszor kritikus hangvételük, költészetük gyakran satirikus íze, sőt, a játékosság jelenléte (166–168). Mindez mutatja műveltségüket és tehetségüket. Recepciójuk a középkorban igen erőteljes volt.

A könyvet olvasva irodalmi, kulturális, történelmi, egyháztörténelmi, sőt még hagyógráfiai ismereteink is gyarapodhatnak. A mű megjelenése az egész középkorász társadalom számára nagy jelentőséggel bír, a nagyközönség pedig a sokak számára teljességgel ismeretlen korai középkor jó stílusban közreadott, színes irodalmi válogatását kaphatja most kézbe.

Bubnó Hedvig

Latin irodalom Galliában

Adamik Tamás hiánypótló, monumentális irodalomtörténetének harmadik fejezete a galliai középkori irodalmat mutatja be hét kiemelt szerző portréján keresztül. Talán nem véletlen, hogy épp ennyi életművet vizsgál, hiszen a fejezet egyik főszereplőjének, Tours-i Szent Gergelynek *De cursibus ecclesiasticis* című alkotásában is kompozíciós erejűvé válik a hetes szám: a papi zsolozsma hét napszaka, a világ hét földi és az ég hét isteni csodája szimbolikus értelmet nyer. Gallia hét irodalmi „csodája” is megérdemli a figyelmet: közülük Venantius Fortunatus és Szent Gergely csillaga ragyog a legfényesebben. Venantius Fortunatus életműve ókor és középkor határtartományába esik, épp ezért az irodalomtörténet-írás is kettős identitással ruházza fel: ő az utolsó ókori költő, illetve az első középkori.

Balogh Ármin pl. a keresztény érzés és az antik formakultúra feszültségében látta kirajzolódni Fortunatus jelentőségét. Talán ez a különös határhelyzet tette őt vonzóvá Janus Pannonius számára is, ahogy azt Ritoókné Szalay Ágnes oly meggyőzően mutatta ki. A Guarino-dicsénekhez valószínűleg Venantius Fortunatus Gogóhoz, Sigibertus nevelőjéhez írt magasztaló költeménye szolgált vázlatul. Ezek után felesleges bizonygatni, milyen antik kvalitásokkal rendelkezett a szerző. Fortunatus „középkoriságát” a Dante-olvasók is jól ismerhetik: az ördögök, mint köztudott, a pokolban a híres (több szövegvariánsban is létező) *Vexilla regis*-himnuszot parodizálják. A Szent Kereszt kultuszának jelenléte hívta fel Babits figyelmét a Fortunatus-versekben rejlő „misztikus érzékiségre”, mely egy olyan költői alkotásmódot feltételez, ami az érzékszervek maximális bevonását jelenti a költő képalkotásba. A *De cruce Domini* című disztichonos költeménye jól példázza azt a másik alkotás-módszertani tendenciát is, melyet Fortunatus verseiben akár csak a jól kiválasztott szemelvények alapján is megfigyelhetünk: a köznapi jelentésre misztikus jelentéstöbbletet rétegez, méghozzá úgy, hogy a bemutatott jelenségben felmutassa akár annak ellentétét is. A test szenvedéseit tanúsító keresztfa váratlanul termékeny gyümölcsfává változik, mely illatával halottakat támaszt fel, és lombozatával árnyékot biztosít.

Tours-i Szent Gergely *Korunk története* című munkáját Adamik Tamás nem pusztán az irodalomtörténész szemszögéből látja, de e fejezeten átsüt az a személyes, intim viszony is, mely mű és fordítója között önkéntelenül is kialakul. A szerzőt nemcsak a mű történeti értéke érdekli, hanem hangsúlyosan figyel a szerző nyelvfelfogására és a művek retorikai szerkesztésmódjára is. Adamik Tamás portréinak alapvető karaktere talán így ragadható meg: a kontextualizálás után a műelemző, értelmező részekben részint a nyelvállapot jellegére, szociolingvisztikai vonatkozásaira figyel, kiemelten foglalkoztatja a művek kompozíciója, szerkezeti aránytana, az intertextualitás és az allúziótechnika, valamint a művek karakterét uraló trópusok, illetve retorikai alakzatok szerepe.

Ez utóbbi kapcsolati, hálózati megközelítés remekül érvényesül a Virgilius Maro nevű szerzőről készült portréban. Végig olyan érzés keríti az olvasót a hatalmába, mintha egy kitalált, fiktív szerzővel lenne dolgunk, egy középkori Tsúszó Sándorral vagy Lázáry René Sándorral. A grammatikust az 5. és a 9. század közti időszak több pontján is elhelyezhetőnek vélték, egyesek szerint Galliában, mások szerint Írországbán, s megint mások szerint Hispániában tevékenykedett. Virgilius művét egyesek komoly nyelvészeti fejtegetésnek, mások paródiának tekintik. Maga a szerző pedig olyan grammatikusok munkáit idézi, akiket senki sem ismer, s akiket az ókori hagyomány nem tart nyilván. Álvitákat gerjeszt, soha nem hallott idézeteket alkalmaz. Saját (nem időmértékes) versei pedig olyanok, mintha valamilyen vulgáris nyelvű rigmusokat kíséreltek meg volna latin nyelvre átültetni. Adamik szellemesen reflektál a felfokozott fikció jelenlétére, s a *sermocinatio* (beszélgetés)

túlhajtott gesztusaira a figyelem fenntartásának eszközeként tekint. Kapcsolatot teremt Ennodius (akinek erotikus és gúnyos epigrammái szintén hathattak Janus Pannonius költészetének középkorias szexuálszimbolikájára) egy ötrészes epigrammaciklusa és Virgilius személye között. A „Maro” – „moro” szójátékon alapuló *a nomine* típusú gúnyolódásban tetőző kisciklus szerzője már a szent név bitorlását is szentségtörésnek érzi. Ennodius szellemes költeményeinek nyoma később is meglátszik: egy korai humanista, Pietro Odo például Aeneas Silvius Piccolomineus nevével játszadozva aktiválja újra a Vergilius-névjátékot. Ennodius költeménye mindenesetre fogódzót nyújt az akár létező, akár kitalált életmű elhelyezéséhez, melyről Kisdi Klára írt kitűnő monográfiát.

Avitus költői gondolkodásában nagy szerepet játszik az az új írói szerepértelmezés, mely még Iuvencusra megy vissza, miszerint a műalkotás „nem világi mércével” is megítélhető. Az egyetlen (dogmatikus) igazság megjelenítésénél ugyanis szerinte nincs előbbre való: „biztonságosabb, ha inkább a verzláb sántikál, mint az igazság” – írja eposza prózai előszavában. Pomerius (kivált *De vita contemplativa* című alkotása) haszonnal forgatható a régi magyar irodalom kedvelői számára is, hiszen a kísértés anatómiáját (az öt érzékszerven keresztül) és természetrajzát olyan élénkséggel tárja elénk, mint jóval később Bornemisza Péter. Caesarius egyes szólamai is mintha visszacsengenének a virágének-vitákban: hosszan érvel amellett, hogy az olvasni tudók kötelessége, hogy az analfabéták számára felolvassák a hit igazságait, hogy a parasztokat rávegyék a szent szövegek megtanulására, miközben a „pogány szerelmes verseket kívülről fűjják!”

Figyelemreméltó, hogy szinte valamennyi szerző (az egyetlen Fortunatust leszámítva) küzd a latin nyelvvel, és e küzdelemnek hangot is ad: és többen is a korlátozott nyelvi kód és a kidolgozott nyelvi kód közti feszültség feloldására tesznek kísérletet. A szokványos mentegetőzéseken messze túlmutató tendenciát Adamik Tamás folytonos szorgalommal dokumentálja, s ezáltal a könyv e fejezete különösen fontos nyelvészeti olvasattal is bír. Irodalmi szempontból a legkidolgozatlanabbnak a Fredegarius-krónika nyelvezete tűnik, a többi mű – válassza bár a beszélt nyelvi nyelvváltozatot, vagy szólaljon meg egy magasabb nyelvi regiszterben – kiaknázza a retorika, a költészet, az irodalmi szerkesztés értékképző lehetőségeit.

Adamik Tamás könyve hiánypótló, nélkülözhetetlen kézikönyv: egyszerre érzékenyen megírt irodalomtörténet, és egy határozott értékítéletet megtestesítő antológia.

Csehy Zoltán

Latin irodalom Hispániában

Adamik Tamás rendkívül izgalmas történeti periódus: a VI-VIII. századi Nyugat latin nyelvű irodalmának vizsgálatát tette könyve IV. fejezetének tárgyává, csakúgy, mint Pierre Riché híres, *Az oktatás és kultúra a barbár Nyugaton a VI-VIII. században* c. írása. Recenzióink e részében elsősorban történeti megközelítésből olvassuk az említett fejezetet.

Maga a szerző hívja fel a figyelmet a könyv előszavában, hogy magyarul ezidáig nem olvasható olyan mű, amely a kora középkor teljes latin nyelvű irodalmát tárgyalta volna, és ezzel nagy hiány pótlására vállalkozott Adamik Tamás. Olyan könyvet írt, amely korábbi egyetemi kurzusok, órák tapasztalatából táplálkozva, a felsőoktatásban megkerülhetetlen mű lesz a korszak oktatása során. A kötet nemcsak a latin szakos, hanem a történész hallgatók számára is fontossággal bír majd. A hosszabb latin nyelvű idézetek pedig lehetővé teszik, hogy a kora középkori stúdiumok során az Európa egyes régióiban keletkezett latin nyelvű írásokból vett részletekkel fordítási gyakorlatok keretében mélyítsék el a hallgatók a VI-VIII. századi latin nyelvre vonatkozó ismereteiket.

A kötet címében megadott időkeret az Ibériai-félsziget története szempontjából meghatározó volt. A VI. század vége és a VII. század első fele minden értelemben a vizigót állam virágkorát jelentette. Ez az az időszak, amikor a politikai, területi és vallási egység megteremtésének következményeként az egyik legjelentősebb barbár állammá alakult át, ebben a periódusban bontakozott ki az úgynevezett izidori reneszánsz, amely többek között, Fontain szavaival élve, „intellektuális reneszánszt, morális feltöltődést, vallási újjáéledést” jelentett. A VIII. századra egyetlen politikai hatalom maradt Hispániában, a vizigót állam, amely a század elején, 711-ben az egyesült arab-berber támadás következtében összeroppant és megsemmisült, átadva helyét új politikai entitások kiformalódásának.

Bár az Ibériai-félsziget a VI-VII. század közötti időszakban Nyugat kiemelkedő jelentőségű szellemi központja lett, ennek ellenére ebből az időszakból kevesebb forrás maradt fenn, mint a korábbi évszázadokból, mivel eleve jóval kevesebb intellektuális alkotás született, azaz forrásszegény időszakról beszélhetünk. A könyv Hispania esetében négy szerző, Brágai Márton, Sevillai Izidor, Toledói Eugenius és Toledói Iulianus életének és munkásságának bemutatására vállalkozik. Minden bemutatott szerző után az alapvető nemzetközi és a hazai szakirodalmat tartalmazó bibliográfiai egység orientálja és segíti a témában elmélyülni szándékozó olvasót.

Brágai Márton munkássága a VI. századi Hispania északi területéhez, a szvév királysághoz köthető. A *De correctione rusticorum* címet viselő munkája Ágoston és Arles-i Caesarius műveit egyaránt felhasználta, mégis ez az egyik legönállóbb alkotása, amely Észak-Hispánia egyháztörténete szempontjából is igen értékes mű. Martinus prédikációját – mert műfajilag ennek tekinthetjük – az astorgai

püspök kérésére fogalmazta meg, aki azt várta tőle, hogy a parasztok okítására foglalja össze a bálványimádó kultuszok történetét. Márton elnéző türelemmel viszonyult az okításra szorulókhöz, sokkal inkább hatni akart rájuk, semmint kemény szavakkal ostorozni és esetleg végérvényesen elveszíteni a hallgatóságot a kereszténység számára. Minden átvétel ellenére, a régészeti leletek tanúsága szerint, azoknak a római isteneknek a kultuszát szerepeltette írásában, amelyek népszerűek voltak Gallaeciában, vagyis valóban a helyi gyakorlatot tükrözte. Az antik istenektől úgy igyekezett eltávolítani a híveket, hogy nem istenekként, hanem esendő, bűnös emberekként ábrázolta őket, akiknek semmilyen hatalmuk sincs a gyarló emberek élete fölött.

Sevillai Izidor mint a VII. századi Ibériai-félsziget, illetve az egész kora középkor egyik meghatározó intellektuális személyisége megkerülhetetlen a korszakra vonatkozó összefoglaló munkákban. Adamik Tamás is Isidorus főművével, az *Etimológiákkal* kezdi a róla szóló részt. Számos idézet szerepel az *Etimológiákból*, többek között a szaktudományokról, az etimológiáról, a dialektika és a retorika különbözőségéről, az orvosságról és a gyógyszerekről értekező részekből vett idézeteket olvashatunk.

Sevillai Izidornak a *Historia Gothorum, wandalorum et suevorum* (A gótok, vandálok és szvévek története) címet viselő munkájából a mű bevezetőjéből, a *Hispania dicséretéből* kapunk ízelítőt. Magam is bizonyosan a *Laus Spaniae*-ből választottam részletet, mert meglátásom szerint ez a bevezető ad Isidorus művének érdekes ízt, még akkor is, ha Vergilius, Pacatus és Claudianus erős hatása nem hagyható figyelmen kívül. A *Lausban* megfogalmazott leírás a bevezető címével ellentétben sokkal inkább a birodalommal egyenrangú gót állam és nép, semmint Hispania megjelenítésére és dicsőítésére helyezi a hangsúlyt – eszerint a gótok nemcsak egyenrangú, de a terület egyetlen valódi uraként Rómával szemben sem maradnak alul. A gót történet mint a mű központi egysége hetven, a vandálokat érintő rész tizennégy, a szvévekre vonatkozó egység pedig nyolc fejezetet tartalmaz. Elgondolkodtató, hogy vajon miért a vandál történet került részletesebb kifejtésre, amikor a szvévekkal sokkal szorosabb kapcsolatban álltak a vizigótok, hiszen Hispania északnyugati területein fizikai kontaktus létezett a két állam között. Valószínűleg a források hiányában kell keresnünk a magyarázatot: Brágai Márton megjelenéséig a szvég királyság történetére vonatkozóan ugyanis alig maradtak fenn források. Nyilván ez a hiány hatott Izidorra is, aki elsősorban Hydatiusra támaszkodhatott; de ugyanakkor furcsának tűnik, hogy Martinus, a szvévek térítője, említésre sem került a szvég történetben. Ennek okát abban látom, hogy Hydatius csak 467-ig vitte el az események fonalát, a későbbi korszakra más szerző, Iohannes Biclarensis krónikája szolgáltatta a forrást, amely mélyen hallgat Martinus személyéről, mivel Iohannes csak az általa személyesen ismert egyháziakat nevezte meg.

Két toledói érsek, Eugenius és Julianus szintén helyet kapott a kötetben. Toledónak a politikával történő szoros összefonódása, királyi székhellyé emelése az itt székelő érsek jogkörének megerősödéséhez vezetett, aki a VII. század második felétől kezdve prímásként állt a vizigót egyházi hierarchia élén. A VI-VII. századi zsinati tevékenységben is központi szerepet töltött be Toledo, és a hispániai jogalkotás az egyetemes egyházfegyelem egyes területeit hosszú távon meghatározta. Azonban térjünk vissza az említett két érsek személyéhez és a munkásságához. Toledói Eugenius személyéről kevés információval rendelkezünk, de annyit bizonyosan tudunk, hogy költő volt. Csak részben maradtak fenn versei, ezért az ő szerepe kevésbé meghatározó a VII. századi hispániai műveltségben, bár a toledói liturgia formálásában fontos szerepet játszott. Toledói Julianus munkássága azonban megkerülhetetlen. A *Continuatio Hispana* szerint Toledói Julianus zsidó származású érseke volt a városnak, aki II. Eugenius toledói érsek tanítványa volt. Eugenius idején kezdett formálódni az úgynevezett toledói iskola, amely a XI. században a híres Toledói fordítóiskolaként vált ismertté. Julianus teológiailag kiválóan képzett egyházi személy volt, de jártasságra tett szert a költészetben, a liturgiában és a grammatikában is. Műveinek egy jelentős része elveszett, de fennmaradt nagy hatású történeti munkája, a *Historia Wambae regis* (Wamba király története). Két vizigót uralkodóval is, Wambával és Erwiggel, szoros kapcsolatokat ápolt, történeti munkájában az udvar szempontjait igyekezett érvényesíteni. Wamba gót arisztokrata volt, aki választás útján és felkenés révén, elődje halálát követően, 672. szeptember 19-én került trónra. A mű központi elemét Paulus és Ranosindus galliai felkelésének elbeszélése alkotja a Wamba hatalomra kerülését követő időszakban. A szerző célja itt egzsersmind a *rex* és a *tyrannus* közötti, már Izidor által is megfogalmazott különbség bemutatása.

Összességében elmondható, hogy Adamik Tamás könyve hiánypótló munka, nagy formátumú vállalkozás, amely ugyanakkor érdekesen, kiváló stílusban mutatja be az egyes szerzőket és műveket, így bizonyosan vonzó olvasmány lesz nemcsak az egyetemi hallgatók, hanem a szélesebb közönség számára is.

Horváth Emőke

Latin irodalom Angliában és Írországban

Két okból is nagyon örültem annak, hogy Adamik professzor úr megkért: mondjak néhány bemutatató szót most megjelent könyvéről. Egyfelől ugyanis olyan korról foglalkozik az új kötet, amely nincs benne a köztudatban, sőt, az ókori római irodalommal foglalkozó kutató horizontján is alig-alig látszik, másfelől szabadon választhattam az Angliával és Írországgal foglalkozó részt, ami engem különösen

is érdekel. A római birodalomnak ez a szöglete ugyanis egyike volt a legkésőbb és legnehezebben meghódított területeknek, amelyeknek teljes bekebelezése ráadásul sohasem történt meg. Becses forrás maradt ránk az invázió első száz évéről: a legnagyobb római történetírók egyike, Tacitus az apósának, Agricolának életrajzában foglalja össze, hogyan, milyen nehézségek között kezdődött el a hódítás. Caesar volt az első, aki átkelt, s a ma Kentnek nevezett területen igyekezett megvetni lábát. Ez a hódítás azonban – érzésem szerint – a rómaiak legérthetlenebb vállalkozása volt, hiszen Britanniában nem volt semmi, ami vonzhatta volna őket a hódítás tényén kívül. Hiszen a szigeteken nem terem olajbogyó, nem nő s így be sem érik a szőlő, nincs meleg vizes fürdő, illetve csak egy, Bathban, Jane Austen kedves városában, ahol persze azt is a rómaiak építették. Ráadásul a lakói is oly vadak voltak, hogy a legbiztosabb módszert kellett a távoltartásukra választani: falat építettek ellenük, hogy megakadályozzák betöréseiket. Nagyon valószínű, hogy Caesar is csak azt a választ adhatta volna arra a kérdésre, hogy miért akarja meghódítani Britanniát, mint az egyik híres hegymászó, George Mallory, akitől amikor megkérdezték, miért akarja megmászni az előtte tornyosuló, addig le nem győzött többezer méteres hegycsúcsot, a Mount Everestet, csak ennyit felelt: „mert ott van”. S nemcsak a vállalkozás érthetlensége, de a későbbi kegyetlen események is arról győzhették meg a rómaiakat, hogy különleges teherterhelés a brit hódítás. Kr.u. 60-ban az egyik föllázadt törzs hatalmas vérontást vitt végbe a római kolóniák lakosai közt, aminek hatására Nero már azt fontolgatta, hogy a rómaiak végképp faképnél hagyják a szigetet. Aztán maradtak, és kultúrájuk, ha nagy nehézségek árán is, lassan áthatotta a sziget kultúráját, aminek emlékeit a most is folyó intenzív régészeti feltárások megerősítik. Bár ez a virágzás századokon át tartott, a római birodalom megroppanása, széttöredezése új helyzetet teremtett. Ami a régi római világból az erózió után megmaradt, az éppen a kereszténységnek volt köszönhető. A kötet Angliáról és Írországról szóló fejezete egyben annak is bizonyítéka, hogy a kereszténység hogyan próbált meg a kultúra hordozója és átmentője lenni, amikor a régi provinciális struktúrák összeomlottak. Az a néhány szerző, akit a könyvnek mintegy ötödében Adamik professzor tárgyal, mind a kereszténység őrzői, szerzetesek, akik egyszerre táplálkoznak a latinság nyelvi és a kereszténység irodalmi, teológiai hagyományából. Környezetük általában a kolostor, s már az emléke sem él azoknak a nagyszerű irodalmi közegeknek, amelyek az aranykori vagy ezüstkori Róma nagy alkotóit körülvevették. Ezek a szerzetesek, akik sokszor hittérítőként érkeznek Britanniába és Írországba, egyenesen az *írás hősei*, hiszen az a szellemi közeg, amelyben élni akarnak, talán sok száz mérföldre esik tőlük. Mindezt jól mutatja, hogy az angliai vagy írországi kulturális élet és művelődés bemutatására mindössze egy-egy oldal jut, aminek nyilvánvalóan nem a szerző figyelmetlensége, hanem a tárgy szűkössége, szinte teljes hiánya az oka. Hogy mennyire zavaros és zűrös idők voltak ezek, jól kitérünk abból, amit a

krónikák ezekről a századokról elmesélnek. Kiskirályok, mérhetetlen falánkságú és rendkívül kegyetlen uralkodók váltják egymást, akik csak vérrel és fegyverrel képesek ideig-óráig megszilárdítani hatalmukat. Régen kedves olvasmányom volt Mezey Lászlónak az Olcsó Könyvtár sorozatában megjelent kis kötete, amely a krónikákból, történeti beszámolókból válogatva mutatta be a középkori Európa születésének rendkívül zaklatott történetét. Az olykor talán túlzó beszámolókból egymást követik a gyilkosságok, rablások, fegyveres rajtaütések, ármányok. Szinte elképzelni is nehéz, hogyan volt képes ebből az iszonyatos káoszról aztán Európa egyáltalán kiemelkedni. A kötetbe fölvevett szerzők tehát rendkívül mostoha viszonyok közt igyekeztek megállni a helyüket, hogy a latin kultúra és a kereszténység őrzői legyenek. Nem véletlen, hogy a sok fenyegetés közepette a bölcs Gildas éppen *Lorica*, vagyis *Mellvért* címmel írt egy hosszú költeményt, amelyben a Szentháromság védelmét kéri. Néhány sora (amelyet a könyv oly sok más szövegéhez hasonlóan maga a szerző fordított) oly jól mutatja, milyen is volt ennek a kornak az irodalma, hogy érdemesnek tartom idézni.

[...] Támogassál, kérlek, engem, ki vagyok
nagy tengernek hullámi közt s meghalok.
Ne sodorjon el ma engem a halál,
sem hiúság, mely szivemben kalapál! [...]
Légy hát hajás fejem üdvös sisakja,
mely koponyám s üdvösségem takarja.
Agyamnak, szemeimnek s homlokomnak,
szájamnak, ajkamnak, halántékomnak, [...]

Majd a testrészek és belső szervek felsorolása után, miközben nem felejtkeznek el férfiaságát s annak részeit sem felsorolni, hogy semmit se hagyjon ki, így kerekíti le versét:

Védelmezd a húgyhólyagom, pocakom,
ízületeim s számtalan kapocsom,
szőrzetemet, s testem olyan részeit,
amelyeknek elmellőztem neveit.

Ez a néhány versszak persze arra a kérdésre is választ ad, amelyet a bemutató elején föltettünk, hogy miért is mentek a rómaiak Britanniába. Teljesen egyértelmű, hogy az összetéveszthetetlen angol humorért.

Takács László

Baán Izsák, ford.:

Evagriosz Pontikosz a gondolatokról

L'HARMATTAN KIADÓ, LECTIO DIVINA SZOROZAT 5.,
BUDAPEST, ISBN 963 9683 54 X, 152 o.

Euagrios Pontikos: Eulogioshoz

L'HARMATTAN KIADÓ, LECTIO DIVINA SZOROZAT 13.,
BUDAPEST, ISBN 978-963-236-430-8, 82 o.

Pontoszi Evagriosz sajátos személyiség a korai egyháztörténetben. Görög szerzetes volt, aki több művet is hagyott maga után a szerzetességről, szerzetesi eszményekről. Egyesek szerint jelentős részben az ő nevéhez fűződik, hogy az akkori kultúra megismerte a keleti szerzetesség gyökereit, így – Cassianus, Rufinus, Nagy Szent Athanasziosz mellett – ő is hozzájárulhatott ahhoz, hogy az V.-VI. századra Nyugaton is elfogadottá vált a szerzetesség életformája.

Evagriosz Pontosz vidékén, a mai Törökország területén született. Születési dátumát a 340-es évekre, gyakran 345-re vagy 346-ra teszik. Már fiatal korában ismeretségben volt a kappadókiai atyákkal (közelebbről Szent Baszileossal, Nazianzoszi Szent Gergellyel), majd ellátogatott Konstantinápolyba és Jeruzsálembe. A 380-as években kereste fel az egyiptomi sivatagi atyákat. Egyiptomban Idősebb – vagy Egyiptomi – Szent Makariosz (†391) alatt ismerte meg az erényes életet, Makariosz viszont fiatalon magától a remeték atyjától, Szent Antaltól (†356) sajátította el a „számkivetett” életeszmény alapjait.

Evagriosz nem élt hosszú életet, 50-es évei közepén, 399-ben hunyt el. Személyes tanítványa volt Palladiosz, gondolatai pedig Nyugatra Cassianus segítségével jutottak el. Keleten viszont önállóan hatott, és mint Puskely Mária kiemeli, a bizánci egyházon kívül a szír, az arab keresztény, de még az örmény és a grúz lelkiségi irodalomra is hatással volt. Művei belekerültek a Migne-féle *Patrologia Graecába* is, 9 tételben (40. kötet, 1219–1286. hasábk). Egyes tudósok felvetették annak a lehetőségét, hogy Evagriosznak köze volt az *Apophthegmata Patrum* (magyarul *A szent öregek könyve*) összeállításához is. Amennyiben ez igaznak bizonyul, úgy Evagriosz az egyik legjelentősebb egyházi íróvá válna.

Evagrioszt nem avatták szentté, nem szokták egyházatyának nevezni, de még a sivatagi atyák között sem foglal helyet. Inkább összekötő kapocs volt ő a sivatagi atyák és az egyházatyák között. Sokat tett azért, hogy a korábbi, világiasabb egyház mellett létrejöhessen egy szentek egyháza is.

Evagriosznak ezideig két kötete jelent meg a L'Harmattan Kiadónál és egyúttal a Bakonybéli Szent Maurícius Monostor kiadásában. Az első, terjedelmesebb kötet

2006-ban került a nyilvánosság elé Xeravits Géza szerkesztésében. Az egyházi irodalomban jártasak előtt bizonyosan ismert szerző a kötetben felvázolja Evagriosz életét, majd filozófiájáról, teológiájáról ejt néhány szót. Ezek után következik a tulajdonképpeni forrásközlő rész: négy evagrioszi munka, *A nyolc gonosz szellemről, A gondolatokról, A buzdítás egy szűzhöz és A közösségekben és a gyülekezetekben élő szerzetesekhez*. A nyolc gonosz szellem alatt Evagriosz a falánkságot, a paráznaságot, a pénzsóvárságot, a haragot, a szomorúságot, a szorongást, a dicsőségvágyat és a gőgöt nevezi meg – önkéntelenül a hét főbűn jut az olvasó eszébe.

Míg *A gondolatokról* írt értekezés egyetlen témakört elemez részletesen, addig a szűzhöz írt buzdítás és a szerzetesi tanácsok rövid, szentenciaszerű mondások felsorolásai, melyek talán *Salamon példabeszédei*hez hasonlíthatóak:

„A paráznaság szelleme a kicsapongók testében, a tisztaság szelleme pedig a megtartóztatók lelkében lakozik;” „Ne maradjon meg kebleden a skorpió, sem szívedben a gonosz gondolat;” „Az öregek ősz haja szelídség, életük pedig az igazság ismerete.”

Az egyenként nemigen hosszú, maximum 30–40 oldalas kis írások jó tagoltsága, bekezdésszámozása növeli az áttekinthetőséget. A művet Hörcsik Edit pszichológiai megközelítésű elemzése és egy szakirodalmi tájékoztató egészíti ki.

A második Evagriosz-kötet 2012-ben jelent meg a L'Harmattan kiadásában, összeállítója Bara Péter. A művet – melynek érdekessége, hogy számos forrásban Ankürai Szent Nilus (†430?) neve alatt maradt fenn – itt is egy rövid életrajz és általános áttekintés vezeti be. Ezután következik Evagriosznak egy Eulogiosz nevű – vélhetően szerzetes – személyhez írt tanítása 32 kis fejezetben. Ezek a szerzetesi élet nagy kérdéseit járják körül. Szót ejtenek többek közt az önkéntes száműzetésről, az örömről, a lelki szárazságról, az irigységről, a paráznaságról, az alázatosságról, a „démoni” önelégültségről, a kézi munkáról és a tiszta imádságról. E mű 1-2 oldalas tanításai nem a szentencia-irodalmat, hanem inkább Szent Benedek *Reguláját* idézik.

Megítélésem szerint Evagriosz fontos személyisége mind a korai egyháztörténelemnek, mind az egyházi irodalomnak. A nyugati egyházban talán már a kereszténység évszázadaiban sem fordítottak elégséges figyelmet műveinek tanulmányozására, még kevésbé a felvilágosodás materialista hagyományait követő időkben. Írásai mégsem fekhettek örökké elfeledve. Már magának a patrisztika korának megértéséhez is szükséges Evagriosz „feltámadása,” amit a nemzetközi, különösen angol szakirodalom nagyfokú érdeklődése is jelez, de napjainkra is érvényes tanításai, bölcsessége indokoltá teszik gondolkodásának valódi reneszánszát.

Kocsis Domonkos

Létrás Szent János: *Mennyekbe vezető létra*

NYÍREGYHÁZA: GÖRÖGKATOLIKUS SZEMLE FÜZETEK V. SZÁM,
2014, 285 o.

Tekints a szentatyák ragyogó példájára, kikben az igazi tökéletesség és jámborság tündöklött és meggyőződöl róla, mily kicsiny, sőt, úgyszólván semmi, amit mi cselekszünk. Jaj, micsoda a mi életünk, ha azokéval összevetjük!

(Kempis Tamás: *Krisztus követése* 1, 18, 1-2)

Létrás – vagy Lépcsős – Szent János (Ióannész Klimakosz) neve kevésbé lehet ismerős a magyar olvasók számára. Ugyan már a Kalocsán megjelent 1867-es Vogel-féle *Szentek élete* I. kötetében szerepel, de az ilyen típusú magyar nyelvű könyvek egyébként nem szoktak megemlékezni róla. Ennek oka az, hogy keleti származású szerző volt, itt is működött, így – bár jóval az 1054-es nagy egyházszakadás előtt élt – tipikus orthodox szentként szokás elkönyvelni. Az pedig köztudott, hogy az orthodox szentek köréből a katolikus irányultságú *Szentek élete*-típusú könyvek nemigen szoktak válogatni. Életéről újabban Puskely Mária szól röviden a *Keresztény szerzetesség: Történelmi kalauz* című művének első kötetében.

Hogy mikor élt Létrás Szent János, vita tárgya. Egyesek a VI. század második felére, mások a VII. század első felére teszik működését és halálát is (†595, 606 vagy 649). Nem szokták sivatagi atyának tekinteni, mert nem Egyiptomban élt, és nem a sivatagi atyák nagy századában, a III.-IV. században működött. Egyházatyának sem szokták nevezni, bár az utolsó keleti egyházatyá, Damaszkuszi Szent János (†754?) előtt élt. Az egyház jeles alakjai közül valószínűleg kortársa volt a nagy görög teológus, Hitvalló Szent Maximosz (†662), a szerzetes Szent Barszanuphiosz és tanítványa, „Próféta” János (†~640); és a Palesztinában működő Szent Dorotheosz (†~660). A nyugati atyák közül – az időrendet szem előtt tartva – talán Nagy Szent Gergely pápa (†604); a Britanniában térítő Canterbury Szent Ágoston (†604), az ír misszionárius Szent Kolumbán (†615), az enciklopédista Sevillai Szent Izidor (†636) és esetleg a szomorú véget ért I. Márton pápa (†655) élhetett vele többé-kevésbé párhuzamosan.

Származása sem egyértelmű: görög vagy szír ember volt-e, nem lehet tudni. Valószínűleg szerzetesi és remetei életmódban is töltött el éveket, élete vége felé pedig egy Sínai-félszigeti kolostor apátjaként működött. Mintegy 70-75 éves korában érhetette a halál. „Hivatalos” életrajzát halála után Dániel nevű tanítványa készítette el. Ünnepe március 30-án üli a keleti egyház.

Fő műve a *Mennyekbe vezető létra* (gör. *Κλίμαξ*, lat. *Scala Paradisi*), melyet olykor a *Paradicsom létrájának* is neveznek. Az írás a Migne-féle *Patrologia Graeca* 88. kötetének 631–1166. oldalán szerepel. Az 1974-es *Bizánci irodalom kis tükre* már

közreadott ugyan egy néhány oldalas válogatást a műből Horváth Judit fordításában, de teljes fordítása csak 2014-ben, Nyíregyházán, a *Görögkatolikus Szemle Füzetek* V. számában jelent meg magyarul. Fordítóját nem tüntették fel, csak azt, hogy Árkossy Miklós fordítását dolgozták át.

A 30 fejezetből álló mű a lelki-aszkétikus élet 30 fokozatát mutatja be. Rövid előszó és Létrás Szent János bevezető levele nyitja a könyvet, és rövid buzdítás, illetve gazdag – 700 tételes – jegyzetapparátus zárja. Sajnos, tartalomjegyzéket nem tartalmaz a körülbelül 280 oldalas mű, ezt egy ismeretlen – talán bizánci? – Kelemen nevű személy kánonkölteménye helyettesíti. Ugyancsak fájlaható, hogy a kötet nem tartalmazza – bár megemlíti – a Dániel szerzetes által írt egykorú életrajzot, viszont beiktatja Klimakosz másik művét, *A pástornak* elnevezésű kis írást, mely a másokat lelki úton vezető keresztény embereknek, apátoknak készült.

A kötet törzsanyaga, a 30 fejezet – úgyszólván 30 létrafok – a keresztény szerzetes számára jelentős témakörök megfontolásából áll. Ezek között szerepel „a világ ólomsúlyú gondjai”-nak felcserélése a kezdetben nehéznek látszó elvonult étellel; a halálra való emlékezés; a harag, a rágalmazás, a hazugság, a kevélység vétkeinek eltávolítása a lélekből; a hallgatás, az engedelmesség, a bűnbánat, szegénység, tisztaság erényeinek elültetése ugyanide. A művön végighúzó gondolat – mely az előbbieket láncba kapcsolja – a szenvedélyek elleni küzdelem az önmegtartóztatás fegyverével. Létrás Szent János e harc koronájaként a földi mennyország elérését jelöli meg, ami a 29. létrafokon elhelyezkedő szenvedélytelenség: *Mert az én elgondolásom szerint a szenvedélymentesség nem más, mint az elme belső mennyországa*. Efelett – 30. létrafokként – már csak a mindent egyesítő szent erényhármasság: a hit, remény, és szeretet helyezkedik el.

A fejezetekbe esetenként kisebb-nagyobb kitérők ékelődnek be, példákkal a korabeli szerzetesi, remetei életre, mintegy gyakorlatban is felvonultatva az erények sorát. E kitérők – bár nem ez a céljuk – olykor igen szigorú tükröt tartanak a hétköznapi keresztény elé. Rámutatnak, hogy a szerzetesi, remetei életet nemcsak az erényes életnek a világínál fokozottabb követése, hanem a bűnök elleni mindhalálig tartó szüntelen küzdelem jellemezte. Olykor azonban a keresztény ember számára e ma már nehezen vagy talán alig-alig megvalósítható célok felett az erények legkisebb hibáktól, fogyatkozásoktól való irgalmatlan megtisztításának szerzetesi gyakorlatára is adnak példát. Sőt, a kitérők még ennél is tovább mennek: az olvasó számára a legdöbbenetesebbek azok a példák, melyek szerint egyes tiszta, már-már angyali életű szerzeteseket pusztán azért tesznek ki előljáróik – folyamatosan – embertelenül kegyetlen testi-lelki próbáknak, kínzásoknak, hogy mások ezáltal tanulják az türelem erényét. Hol áll a mai ember ezektől a szédítő magasságú etikai mércéktől, ezektől a valóban emberfölötti emberektől?

A *Létra* tanításai sokban hasonlítanak az egyiptomi sivatagi atyák mondásaiból összegyűjtött *Apophthegmata patrum* (magyarul *A szent öregek könyve*) bölcses-

ségeire. Mivel pedig az írás jól ismert volt mind a bizánci, mind a későbbi orosz szerzetességben, megkockáztatható, hogy a 15. századi Kempis Tamás közismert művéhez hasonlóan egyfajta keleti keresztény *Krisztus-követésének* lehet nevezni.

A fejezetek átlagosan néhány oldalasak, de akad közöttük 30 oldalas is. A fordítás magyaros, bár néhol megítélésem szerint talán egy-egy kissé igénytelenebb kifejezést alkalmaz. Idegen fogalmak nem nagyon fordulnak elő, a lelki értelmű kifejezéseket pedig végjegyzet magyarázza. A jegyzetek olykor más szent atyáktól (Phótikéi Diadokhosz, *Apophthegmata patrum*, Evagriosz Pontikosz, Nagy Szent Baszileosz, Palladiosz) való néhány mondatos forrásrészleteket is közölnek összehasonlításként egy-egy témakörhöz, illetve az utolsó végjegyzetben Klimakosz vitatott beszédét. Megemlítendő, hogy a fejezetek bekezdésenként számozva vannak, így könnyű utalni egy-egy mondasra. Zárásként erre hozok fel egy példát, amely egyben egy pillantást is nyújt e keresztény etikai sziklacsúcsokra:

Saját szememmel láttam, hogy három szerzetest egyszerre gyaláztak, és az egyik megsértődött és felháborodott, de hallgatott; a másik örült ugyan annak, ami ebből hasznára válik, de aggódott az őt ócsárló személyért; a harmadik pedig embertársa kárát elképzelve forró könnyeket hullatott. Meglátszott, ki cselekszik félelemből, ki jutalomért, ki pedig szeretetből. (8, 29)

Kocsis Domonkos

A VALLÁSTUDOMÁNYI SZEMLE CÍMŰ FOLYÓIRAT JELLEGÉRŐL ÉS CÉLJAIRÓL

1. A *Vallástudományi Szemle* című folyóirat 2005 tavaszán indult, első két száma 2005-ben jelent meg. A szerkesztőségben és a szerkesztő bizottságban az ország jelentősebb vallástudományi műhelyének több neves munkatársa található. A folyóirat évente négyszer jelenik meg. Az alapító jogokat a budapesti Zsigmond Király Főiskola gyakorolja.

2. Annak ellenére, hogy a folyóirat egy intézmény égisze alatt jelenik meg, kezdetől szélesebb alpra helyezkedve értelmezi önmagát. Sokak véleménye szerint világos ugyanis, hogy egy felekezetszemleges vallástudományi folyóirat fontos hiánypótló a magyar folyóiratok palettáján. Eddig a vallástudomány különböző területei jobbára a különböző vallások, felekezetek által indított orgánumban jelentek meg, a szemleges, „világi” fórum, szerteágazó okok miatt több évtizede hiányzik, holott egyre növekvő igény van rá.

3. A folyóirat publikációs lehetőséget, véleménycseré és vitafórumot kíván teremteni a vallástudományt, annak bármely területét és azt bármilyen világnézeti alapról művelők számára. Senkit nem rekeszt ki, nincs semmiféle előzetes fenntartása senkivel szemben, mindenkit szívesen lát szerzői között, akinek értékes gondolatai, figyelemreméltó tudományos eredményei, vagy egyéb értékes mondandója van a vallástudományhoz kapcsolódóan.

4. Fontosnak tartja, hogy közölje, és ha kell, ütköztesse a különböző tudományos álláspontokat. Az írások szerzőjük álláspontját, felfogását képviselik, és nem a szerkesztőségét. A folyóirat nyitott akar lenni minden vélemény és minden kritika számára, amíg az megmarad a tudomány keretein belül (tehát nem vallások vagy személyek ellen irányul), viszont elzárkózik attól, hogy bármilyen vallást vagy felekezetet hasábjain akár propagáljanak, akár támadjanak.

5. Ösztönzője, gerjesztője akar lenni e tudományterületen a különféle műhelymunkának, előmozdítója akar lenni a tudományszervezés terén a vallástudomány akadémiai szintű felfejlesztésének, hozzá akar járulni a vallástudomány tartalmi és szervezeti épüléséhez.

6. Rendszeresen hírt kíván adni a tudományág eredményeiről. Bemutatja a megformált és akkreditált szakképzési tanterveket, forráskutatásokat közöl, hírt ad

tudományos fokozat szerzésekről, védésekről, habilitációkról, az MTA Vallástudományi Elnöki Bizottsága munkájának közérdeklődésre számot tartó elemeiről.

7. Recenzió rovata folyamatosan figyelemmel kíséri és bemutatja a tudományág friss könyvanyagát, tankönyveket, filmeket és egyéb médiumokat, ismerethordozókat.

A fent említett törekvésekhez még azt szükséges hozzáfűzni, hogy az eddig kierielt irányok nem zártak, a profil rugalmas, alakítható, fókusza bármerre és bármikor tágítható, nem akar lemaradni semmiféle olyan mozzanatról, mely a vallások, a hozzájuk kapcsolódó szervezetek és fórumok, egyáltalán a vallásos emberek, vagy a nem vallásos emberek, az emberiség élete, életminősége szempontjából jelentős, illetékesnek érzi magát az ember és a transzcendencia viszonyának, küzdelmének minden fontos mozzanatában.

A Vallástudományi Szemle szerkesztősége

A FOLYÓIRAT MEGVÁSÁROLHATÓ

Budapest

Püski Kiadó Kft. Könyvesház

1013 Bp. Krisztina krt. 26.

OSIRIS Könyvesház Kft.

1053 Bp. Veres Pálné u. 4–6.

Írók Boltja

1061 Bp. Andrásy út 45.

Ráday Könyvesház Kft.

1092 Bp. Ráday u. 27.

Szent István Társulat Könyvesboltja

1053 Bp. Kossuth Lajos u. 1.

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Könyv- és Jegyzetbolt

1088 Bp. Múzeum krt. 6–8.

Zsigmond Király Főiskola Jegyzetbolt

1039 Bp. Kelta u. 2.

L'Harmattan Könyvesbolt

1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.

Debrecen

Sziget Könyvesbolt

4010 Debrecen, Egyetem tér 1.

Pécs

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Student Sevice Iskolaszövetkezet Könyvesbolt

7624 Pécs, Ifjúság út 6.

